

49. Kirdecı Ali'ye ait yeni bir eser: Hz. Musa ve Çoban hikâyesi**Mehmet YASTI¹****Sabire KARAAĞAÇ²****APA:** Yastı, M. & Karaağaç, S. (2022). Kirdecı Ali'ye ait yeni bir eser: Hz. Musa ve Çoban hikâyesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 780-798. DOI: 10.29000/rumelide.1192674.**Öz**

Anadolu coğrafyasında gelişme gösteren İslamî Türk edebiyatının ilk ürünleri dinî kaynaklı metinlerdir. Kur'an'ın ve surelerin tercümesi ve tefsiri ile başlayan ilk çalışmalar, daha sonra çeşitlenerek dinî, tasavvufî, ahlaki, eğitici manzum ve mensur eserlerle süregelmiştir. Özellikle 14. yüzyıldan itibaren daha çok manzum şekillerini gördüğümüz bu mesnevi tarzındaki hikâyelerle dini sevdirmek, dinin kaidelerini çeşitli ibretlik olaylar ve kahramanlar üzerinden öğretmek amaçlanmıştır. Farklı zaman ve sahalarda çoğu zaman bilinmeyen kişilerce istinsah edilen manzum hikâyelerde gayet akıcı bir halk dili, duru bir Türkçe kullanılmıştır. Hikâyeler barındırdığı deyim, atasözleri gibi kalıp ifadelerle Türk dilinin önemli kültür hazineleri olmaları yanında, arkaik sözcükler, ağız özellikleri ile dilin değişen fonetik ve morfolojik dil hususiyetlerini tespit ve takip etmede dikkate değer malzemeler sunmaktadır. Kısa olmalarından dolayı manzum hikâyeler genellikle müstakil değil, çeşitli dini hikâyelerin toplandığı mecmualar içinde yer almıştır. Çalışmamıza konu olan eser, Fransa Bibliothèque Nationale 252 numarada kayıtlı bir mecmuanın 5a-7a varakları arasında bulunmaktadır. Orijinal adı *hikâyet-i Mūsâ peygamber 'aleyhi's-selâm* olan ve Hz. Musa ile çoban arasında geçen bir olayı konu alan hikâye 14. yüzyıl sonu 15. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı düşünülen Kirdecı Ali'ye aittir. Hikâyede Allah'a gönülden ve samimi bir şekilde muhabbet duyulması gerektiği, önemli olanın zahir değil, bîatın olduğu mesajı verilmeye çalışılmıştır. Makalede yazmanın yazım özellikleri, ses ve şekil bilgisi ile söz varlığı hakkında bilgiler verilmiş, hikâyenin metni ve tıpkıbasımı çalışmanın sonunda ek olarak sunulmuştur. Çalışmada bu tür halk hikâyelerinin Türkçenin gelişim seyrini tespit etmedeki önemine dikkat çekilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kirdecı Ali, Hikâyet-i Mūsâ Peygamber 'Aleyhi's-selâm, dil özellikleri, söz varlığı

A new work by Kirdecı Ali: The story of Prophet Moses and shepherd**Abstract**

The first products of Islamic Turkish literature that developed in Anatolia are texts of religious origin. The first studies, which started with the translation and interpretation of the Quran and suras, later diversified and continued with religious, mystical, moral and educational poetic work. It was aimed to popularize religion and to teach the principles of religion through various exemplary events and heroes with these short verse stories, which began to be widely seen especially in the 14th century. A fluent folk language and a clear Turkish are used in verse stories, which are often copied by unknown

¹ Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Konya, Türkiye), mehmetyasti41@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6339-6872 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 31.08.2022-kabul tarihi: 20.10.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1192674]

² YL Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD (Konya, Türkiye), sabire.527@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8223-2133

people in different times and fields. In addition to being important cultural treasures of the Turkish language with the idioms and proverbs they contain, the stories offer remarkable materials for detecting and following the archaic words, dialect features and the changing phonetic and morphological language characteristics of the language. Because of their shortness, stories are generally not standalone, but are included in magazines where various religious stories are collected. The work, which is the subject of our study, is located between pages 5a-7a of a magazine registered in France Bibliothèque Nationale number 252. The story, whose original name is *hikâyet-i Mūsā peygamber 'aleyhi's-selām*, and which is about an event between the prophet Moses and the shepherd, belongs to Kirdeci Ali, who is thought to have lived in the late 14th century and the first half of the 15th century. In the story, it has been tried to convey the message that it is necessary to have a heartfelt and sincere love for Allah and that the important thing is not the outward but the inward. In the article, information about the writing features, phonetic and morphological knowledge and vocabulary is given and the text and facsimile of the story are presented as an appendix at the end of the study. In the study, attention was drawn to the importance of such folk tales in determining the developmental course of Turkish.

Keywords: Kirdeci Ali, Hikâyet-i Mūsā Peygamber 'Aleyhi's-selām, language features, vocabulary

Giriş

Türk edebiyatında İslamiyet'ten önce özellikle sözlü olarak kahramanlık olaylarının büyük bir coşku ile dile getirildiği destan gibi edebî türler, İslamiyet'in kabulü ile yerini büyük oranda hacim bakımından çok uzun olmayan, dil bakımından oldukça sade ve akıcı, ezberlemesi kolay manzum ve mensur destansı nitelikteki halk hikâyelerine bırakmıştır.

XIII. yüzyılda Selçuklu Devletinin son dönemlerinde Anadolu'da Battalnâme, Danişmendnâme, Hamzanâme gibi mensur türde yazılan eserler geniş halk kitleleri tarafından bilinip millî ve manevi duyguları coşturmak için okunurken, ilk örneklerini İran edebiyatında gördüğümüz ve *dini, tasavvufi, destani, menkıbevi ve çeşitli aşk hikâyelerini konu alan* mesnevi nazım türünde yazılan halk hikâyeleri ise Türk edebiyatında özellikle XIV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanır (Doğan, 2012, s. 2; Çiçekler, DİA, s. 320-322).³ Bunların çoğu, çeşitli din büyüklerinin ve halk kahramanlarının hayatlarından/kahramanlıklarından kesitler sunarak halkın millî ve manevi duygularını arttırmak için meclislerde okunmak üzere kaleme alınan, ezberlemesi kolay metinlerdir. Bu nitelikleriyle Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Müslümanlaşmasında etkili olan önemli eserlerdir (Biltekin, 2013, s. 1066). Bu manzum dinî hikâye/destanların oluşumunu Vasfi Mahir Kocatürk şöyle ifade etmiştir: *İslamî bilgisi geniş olmayan, fakat bu dine karşı saf ve samimi bir iman taşıyan Türk halk kitleleri, Allah'ın kudretine, peygamberin hayatına, ilk Müslümanların savaşlarına ve aşk maceralarına âhiret âlemlerine ait hikâyeleri büyük bir merakla takip etmiş, devrin Müslüman misyonerleri durumunda olan fakihler, şeyyadlar, meddahlar bu meraktan faydalanarak halk içinde birçok eserler meydana getirmişlerdir* (1964, s. 143).

Hikâyet-i Mūsā peygamber 'aleyhi's-selām

Yazmanın müellifi: Kirdeci Ali

³ Türk edebiyatında mesnevi nazım biçimiyle yazılan ilk eser 11. yüzyılda Hakaniye lehçesi ile Yusuf Has Hâcip tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig'dir. Batı Türkçesinde ise mesnevi nazım biçimiyle yazılan ilk eser 14. yüzyılda Risâletü'n-Nushiyye adıyla Yunus Emre'ye aittir.

Metinde geçen;

Bum iden ger dağı ‘Ali-durur

Çonya’da Mevlâ’nuñ kulu-durur⁴ 7a/3

beyitten hareketle hikâyenin yazarının Kirdeci Ali olduğı anlaşılmaktadır. Kirdeci Ali hakkında kaynaklarda yeterince bilgi yoktur. Eserlerinden hareketle onun Konyalı olduğı ya da Konya’da yaşadığı, lakabı olan *kirde* (<*Far. girde*) kelimesinin *tandır ekmeği*, *pide* anlamına gelmesinden dolayı da mesleğinin ekmekçilik/fırıncılık olduğı anlaşılmaktadır. Müellifin Ahmet Fakih ve Mevlânâ ile tanışıklığı ve eserlerinde onlardan hürmetle bahsetmesinden dolayı Mevlevî olduğunu tahmin etmek mümkündür. Eserlerinin dil özelliklerinden hareketle Kirdeci Ali’nin 14. yüzyıl sonları ya da 15. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı söylenebilir (Argunşah, 2002, s.10).

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Kirdeci Ali’ye ait olduğı bilinen eserler şunlardır: *Kesik baş destânı*, *Güvercin destânı*, *Ejderha destânı*. Bunların dışında *Hikâye-i Delleü’l-Muhtel*, *Hikâye-i Geyik*, *Dâstân-ı İsmâîl* adlarıyla Kirdeci Ali’ye atfedilen eserler vardır. Çeşitli araştırmacılar tarafından Kirdeci Ali’ye atfedilen eserlerde Kirdeci Ali isminin geçmemesi ya da başka isimlerin geçmesinden dolayı müellif konusuna şüpheli yaklaşılmasının gerektiğı dile getirilmiştir (Argunşah, 2002, s. 13, Biltekin 2013, s. 1064).

Hikâyet-i Mûsâ peygamber ‘aleyhi’s-selâm, Fransa Biblioteque Nationale 252 numarada kayıtlı bir mecmuanın 5a-7a varakları arasında yer alan (Blocket, 1932, s. 107). 50 beyitlik küçük bir mesnevidir.⁵ Hikâye, aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbı ile yazılmıştır. Ancak sanat amacı güdülmeyen diğer manzum hikâye ve destanlarda olduğı gibi bu eserde de mısraların vezne uydurulması konusunda özen gösterilmemiştir. Metinde birçok vezin ve imla hatası dikkati çekmektedir.⁶

Bahsi geçen hikâye kaynağını Mesnevî’den almıştır.⁷ Mevzu Mesnevî’nin ikinci cildinde geçmektedir (Bahadır, 2018, s. 87). Mesnevî’de 159 beyitte anlatılan hikâye metnimizde 50 beyitte verilmiştir. Mevlânâ ve Mesnevî’sinin Türk Edebiyatı üzerindeki etkisi başta oğlu Sultan Veled olmak üzere kendinden sonra yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Yunus Emre, Gülşehrî, Şeyyad İsa, Elvan Çelebi, Nefî, Şeyh Galip gibi birçok şairlere ilham kaynağı olmuştur. Şairler eserlerinde Mesnevî’den beyitlere ya da hikâyelere yer vermiştir (Sarıoğlu, 2014, s. 215).

Hikâyenin kaynağı metinde şöyle ifade edilmiştir:

İşid imdi bir hikâyet iy ‘akıl

Mesnevîde şöyle bulunmuş nakil 7a/2

4 Korkmaz’ın çalıştığı nüshada müellifin adı şöyledir:

Bum iden Kirdeci ‘Ali durur

Konyada Mevlâ’nun kulu durur 4771 (2012:545)

5 Şenol Korkmaz ilk defa 2012 yılında *Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Manzum Hikâye Mecmuası (İnceleme-Metin-Çeviri dizin ve Tıpkıbasım)* adlı doktora çalışmasında mecmuanın 188b-190a varakları arasında daha önceki müstakil çalışmalarda değinilmeyen Kirdeci Ali’ye ait Hz. Musa ile Çoban hikâyesini tespit ettiğini ifade etmiştir.

6 Çalışmada vezin bozukluklarını düzeltme yoluna gidilmemiştir.

7 Şenol Korkmaz hikâyenin kaynağı ile ilgili Kirdeci Ali’nin Mesnevî’den yararlanmış olabileceğini ifade ederek, Mevlana’nın da hikâyede Hz. Musa’nın geçmesi dolayısıyla daha eski bir kaynaktan almış olduğunu iddia eder. Daha eski Arap kaynaklarında geçen şu hikâyeyi örnek verir: *İsrailoğullarından bir bilgisiz kendini kulluğa vermiş. Eşeği de ibadet ettiği yerin dışında yayıhyormuş. Bilgisiz kişi, Yâ Rabbi, ne olurdu, senin de bir eşeğin olsaydı da benim eşeğimle yayılsaydı, demiş. Zamanın peygamberi adamı kınayınca vahiy gelmiş, Tanrı’ya bu sözün hoş geldiği bildirilmiş* (2012, s. 133).

Hz. Musa ile oban arasında geçen bir olayı konu alan hikâyenin konusu özetle şöyledir: Hz. Musa yolda giderken bir obanın Allah'a şöyle dua ettiğini duyar: “Ey lütuf sahibi Tanrım, neredeysen sana kul köle olayım. Elini öpüp başıma koyayım. Ayakkabımı dikip saçımı tarayayım. Elbiseni yıkayıp bitlerini temizleyeyim. Allah'ım sana süt ikram edeyim. Elini öpüp ayağımı ovayım. Bütün koyunlarım sana feda olsun!”.

*Yolda gördi bir obān koyun güder
Koyun otlar kendü 'aceb zıkr ider
obān eydür yiri gögi yaradan
Kanda-y-isañ gel beni bunda bula
Kandalıguñ bilseydim vara-y-ıdım
Sağdığım südden saña vire-y-idim
Hem eliñi öpüben başa koyam
Ol vakit kim yatsan dizime
Gel tonuñ bitleyim bitüñ kırayım
Sağdığım elik südüm saña virem
Komayam çaruğuñı sökölmege
Yamaları dağılup dökölmege
İy fidā olsun saña koyunlarım
Seni añsam yanarım hem göynürem*

Bunu duyan Hz. Musa obanın yanına giderek yaptığı duanın dinî bakımdan uygun olmadığını söyler. oban bu durumdan dolayı çok üzülür ve kendini çöllere atar.

*Şöyle küstāh söyler obān bu sözi
Diñler-idi Mūsā bir bir kendüzi
Mūsā eydür ol söyledüğüñ
Süd şağuban konuklık eyledüğüñ
obān eydür yiri gögi yaradan
Gizlenüben kendüzini aradan
Mūsā eydür küfürdür söyledüğüñ
Delü misin yā nesin dergil öğüñ*

Allah tarafından Hz. Musa'ya kulunu kendisinden uzaklaştırmasından dolayı “Biz söze değil, gönle, kalbe bakarız” şeklinde bir vahiy gelir. Bunun üzerine Hz. Musa obanın yanına giderek Allah'tan gelen güzel haberi muştular.

Emir geldi yā Mūsā n'ittüñ anı
Südlıce ayranhca yārım kanı
Ben didim ki saña dostlar düzesin
Yoħsa gelmez dostı bizden üzesin
Ben didüm mi saña var dostlar oħı
Yoħsa gelen dostı ağaca taħı
Çünkü Haħ'dan Mūsā'ya irdi ħitāb
Çobān-ıçun kendüye eyler 'itāb
Vardı Mūsā ister ili 'ālemi
Çobānı çün buldı eydür ħo beni
Yıħduñ göñlümüzi ħalduñ fenā
'Āşī mi şanduñ bizi sübhāna
Mūsā eydür muştuluk olsun saña
Sen dedigüñ hoş gelür-imiş añā
Gereg-ise tonmı yu bitegil
Çaħımaħ başa dimiş ögütlegil
Ne gelürse dilüñe söyle revān
Gerek-ise süd içir ayran yavan

Yazma, katalog bilgilerine göre 17. yüzyıla tarihlendirilmiştir. 17. yüzyıl Türk dilinin tarihi gelişimi içinde Osmanlı Türkçesi içinde yer alır. Ancak yazma ses, şekil ve söz varlığı gibi dil hususiyetleri açısından Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinin özelliklerini bir arada taşımaktadır. Eser harekeli nesih ile yazılmıştır. Eserin kaleme alınmış amacı sanat göstermek olmadığı için metinde vezin ve imla hatalarıyla karşılaşmaktadır. Mecmuada bütün bölüm başlıkları ile kimi kelime ve harfler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Her sayfada 13 satır vardır. Mecmuada geçen diğer manzum hikâyeler de aynı elden çıkmış olup hikâyelerin sıralaması şu şekildedir:

1	<i>hāzā kitāb-ı dāstān-ı geyik</i>	1b-4b
2	<i>ħikāyet-i Mūsā peyğamber 'aleyhi's-selām</i>	5a-7a
3	<i>hāzā kitāb-ı dāstān-ı İbrāhīm</i>	7b-11b
4	<i>ħikāyet-i Temmimü'd-dārī</i>	12a-14a
5	<i>ħikāyet-i Enşārī</i>	14b-19a
6	<i>Ĥikāyet-i Temmimü'd-dārī kayıb olduğın beyān ider</i>	19b-20a

7	hikâyet-i Temmimü'd-dârî	20b-24b
8	hikâyet-i pâdişâh	25a-31a
9	hikâyet-i kuş lezzeti	31b-32a
10	hikâyet-i Dâbbeti'l-Arz	32b-37a
11	hikâyet-i canâvar	37b-40a
12	hikâyet-i iğit	40b-44b
13	hikâyet-i Sâlikîñ kıızı	45a-46a
14	hikâyet-i Deccâl	46b-50b
15	faķır Temmimü'd-dârî'nüñ bu fûrkat gâzelciğidir	51a-51b
16	hikâyet-i 'Abbâs-ı Hızır Nebî	51b-52b
17	hikâyet-i bulut	52b-53b
18	Temmim gördüğün 'Abbâs hikâyet eyler bir bir	53b-55b
19	hikâyet-i Temmim	55b-57a
20	kitâb mevlid Muhammed Mustafâ	58b-98b

Nüshaları

Kirdeci Ali'nin hikâyesinin Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi yazmalar koleksiyonunda 06 Hk 1971 numara kayıtlı mecmuanın 188b-190a varakları arasında *hâzâ destân-ı çoban* adıyla bir nüshası vardır. Korkmaz, bu nüshanın Anadolu sahasında yazılmış ilk çoban-nâme olduğunu iddia etmiştir (Korkmaz, 2012, s. 135).

Cemâl Halfetî'nin Risâle-i Fakriyye adlı mesnevîsinin 678-803. beyitleri arasında *Hikâyet-i Çûbân* adıyla bir nüshası vardır. Hikâye 125 beyitte anlatılmıştır (Sarıoğlu, 2014, s. 218).

Bu tür kısa hikâyelerin müstakil eserler değil de mecmualar içinde yer alması ilerleyen zamanlarda farklı mecmualar içinde yeni nüshalarının bulunma ihtimalini güçlendirmektedir.

Dil özellikleri

1. Emir çekiminde her şahıs ayrı bir ek ile karşılanmıştır. Metinde teklik birinci şahıs emir eki -ayım ile karşılanmıştır: *bitüñ kırayım* 5a/13.

Eski Türkçede (ET) -GII olarak düz ünlülü kullanılan teklik ikinci şahıs emir eki, Eski Anadolu Türkçesi (EAT) döneminde de eksiz ya da -GII şekliyle devam etmiştir: *dergil ögüñ* 5b/6, *söylemegil* 5b/10, *itlegil* 6b/6, *ögütlegil* 6b/6, *tevbe kılğıl* 5b/10.

Teklik üçüncü şahıs emir eki ET'de -sUn olup metinde ekin yuvarlak ünlülü -sun şekli tespit edilmiştir: *fidā olsun* 5b/2, *muştuluk olsun* 6b/5.

2. EAT'de görülen geçmiş zaman eki teklik ve çokluk birinci ve ikinci şahıslarda yuvarlak, üçüncü şahıslarda düz ünlülüdür. Görülen geçmiş zaman teklik birinci şahıs eki metinde 2 yerde dudak uyumu dışında kullanılmış, 4 yerde düz ünlülü kelime tabanına düz ünlülü gelerek uyuma girmiştir: *didüm* 6a/5, *yazdum* 7a/6; *bilseydim* 5a/11, *didim* 6a/4, *vara-y-ıdım* 5a/11, *vire-y-ıdım* 5a/11.

Görülen geçmiş zaman teklik ikinci şahıs eki metinde düz ve yuvarlak ünlü kelime tabanlarına hep yuvarlak ünlülü gelmiştir: *bakmaduñ* 7a/1, *geldüñ* 7a/1, *kılduñ* 6b/4, *kılduñ* 7a/2, *şanduñ* 6b/4, *göyündürdüñ* 5b/12, *urduñ* 7a/4, *yıkduñ* 6b/4. Ek iki yerde sonu t ile biten kelime tabanında ünsüz uyumuna girmiştir. Yazar bunu imlada / ^ت / şeklinde şeddeli n'ittüñ 6a/3 ^{نِئْتُؤْ}, *yarattum* 6a/9 ^{يَرَاتْتُؤْمُ} biçimde göstermiştir.

Görülen geçmiş zaman teklik üçüncü şahıs metinde her zaman ünlü uyumu dışında düz ünlülü kullanılmıştır: *buldı* 6b/3, *diñler-idi* 5b/3, *eyledi* 6b/9, *geçdi* 6a/2, *gider-idi* 5a/7, *vardı* 6a/2, *vardı* 6b/3.

3. Öğrenilen geçmiş zaman metinde -mİş eki ile karşılanmıştır. -mİş eki EAT olduğu gibi metinde de düz ünlülüdür: *bulunmuş* 5a/7, *geçmişem* 6b/10, *geçmiş-idi* 6b/12, *gelmiş-durur* 6a/7, *gelür-imiş* 6b/5, *irmişem* 6a/6, *virmişem* 6a/6, *virmiş-durur* 6a/7.

4. EAT'de geniş zaman çekimi -r, -Ar, -Ur ekleriyle karşılanmıştır. Metinde ise geniş zaman çekimi -r, -Ar, -ir, -Ur ekleriyle sağlanmıştır. -Ir eki on bir yerde tespit edilmiş:

-r (2): *otlar* 5a/9, *añlar* 6a/6

-Ar (3): *zıkr ider* 5a/9, *açar* 6a/1, *kaçar* 6a/1

-ir (1): *bilirseñ* 5b/7

-Ur (11): *bilürem* 6a/9, *eydür* 5a/10, 5b/4-5-6-12, 6b/3-5, *gelürse* 6b/7, *göynürem* 5b/2, *olur-ısa* 5b/13

5. EAT'de olduğu gibi metinde gelecek zaman çekimi -ısar eki ile yapılmıştır: *düşvār olsar* 6b/1.

6. Zamir kökenli teklik birinci şahıs için -Am, -im ekleri kullanılmıştır. Ek, teklik birinci şahıs zamiri ben/men'den gelişmiştir: ben/men>-van/-ven, -vam/-vem>-am/-em, -an/-en, -ın/-in, -ım/-im: *komayam* 5b/1, *bilürem* 6a/9, *yanarım* 5b/2.

Sen teklik ikinci şahıs zamirinin ekleşmesiyle ortaya çıkan -sIn eki metinde iki yerde tespit edilmiştir: *düzesin* 6a/4, *üzesin* 6a/4.

7. Teklik birinci şahıs bildirme çekimi +am ekiyle yapılmıştır: *arıyam* 6a/11.

EAT'de teklik ikinci şahıs bildirme eki +sIn şeklinde düz ünlülü olup metinde de ekin +sin şeklinde düz ünlülü biçimi tespit edilmiştir. *delü misin* 5b/6, *nesin* 5b/6

ET'de tur- filinin geniş zaman çekimi (<tur-ur) ile sağlanan bildirme teklik üçüncü şahıs çekimi EAT'de büyük oranda ekleşmiş ve ünlüsü yuvarlaklaşarak +dUr şeklini almıştır. EAT'de ekin ekleşmemiş hâli olan +durur şekline de rastlanır. Metinde bildirme +dIr, +dUr ve +durur ekleri ile yapılmış, ünsüz uyumu henüz gerçekleşmemiştir.

+dIr (2): *gerekdir 6a/12, müntehayadır 6b/11*

+durur (2): *'Alî-durur 7a/3, kûl-durur 7a/3*

+dUr (5): *dostdur 6a/8, küfürdür 5b/6, lâyıkdur 5b/8, pestdür 6a/8, vardur 6a/8*

8. Metnimizde ihtimal ve kuvvetlendirme, -durur eki ile yapılmıştır: *virmiş-durur 6a/7, yañılmış-durur 6a/7, gelmiş-durur 6a/7*

9. ET'de ünlü uyumuna tabi olan ilgi hâli eki, EAT'de +Uñ ve +nUñ şeklindedir. Buradaki yuvarlaklaşma damak ünsüzü /ñ/ tesiriyle olmuş olabileceği gibi teklik birinci şahıs iyelik eki +m'nin örnek alınmasıyla da gerçekleşmiş olabilir. Teklik birinci şahıs zamirinin ilgi eki yuvarlaklaşmış (<ET beniñ/meniñ >EAT benüm), daha sonra örneksene yoluyla seniñ>senüñ kullanımında görülen yuvarlaklaşma bütün ilgi çekimlerine bulaşmış olmalıdır (Develi, 1995, s. 115). Metinde ilgi hâli +im, +Uñ, +nuñ, +üm ekleriyle yapılmıştır. Ek, düz ünlülü kelime tabanlarına yuvarlak ünlülü gelerek dudak uyumu dışında kalmıştır:

+im (1): *benim 5b/12*

+üm (2): *benüm cānum 5b/12, benüm 6b/12*

+Uñ (7): *bunlaruñ 6a/10, çobānuñ 6b/1, hālūñ seniñ 6b/1, himmetüñ atı 6b/12, sözinden kullaruñ 6a/10, za'îfüñ gözyaşına 7a/1*

+nuñ(1): *Mevlā'nuñ kûl-durur 7a/3*

10. Metinde belirtme hâli +I, +n ve +nı ekleri ile sağlanmıştır. Belirtme hâli eki metinde düzlük yuvarlaklık uyumu dışında kalarak düz ünlülü kullanılmıştır:

+I (29): *anı 5b/7, 6a/3, beni 5a/10, 6a/6, 6b/3-12, bizi 6b/4, bunları 6a/9-9, çarığı 5b/9, çaruğuñı 5b/1, çobānı 6b/6, dostı 6a/4-5, eliñi 5a/12, gönñümüzi 6b/4, hāzırları 7a/4, kendüzini 5b/5, küfri 6b/9, ili 'ālemi 6b/3, seni 5b/2, 6b/9, sözi 5b/3, şuçumuzu 6b/8, şuçuñu 7a/2, tonımı 6b/6, tonum 6a/1, yamaları 5b/1, yiri gögi 5a/10, 5b/5*

+n (3): *başın 6a/1, gönñin 6b/1, kudretin 5b/11*

+nı (3): *bunu 7a/3-6, kanı 6a/3*

11. Teklik birinci şahıs iyelik ekinin yardımcı ünlüsü ET'de dudak uyumuna bağlı olup EAT'de /m/ dudak ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşmıştır. Metnimizde düz ünlülü kelime tabanlarında büyük oranda dudak uyumu dışında kullanılan ekin, yardımcı ünlüsü 5 yerde uyuma girerek düzleşmiştir:

+(I)m (8): *ağzum 5b/12, dizime 5a/12, koyunlarım 5b/2, kulluğuma sağdığım 5a/11, söyledigim 5b/13, yārım 6a/3, yirim 5b/13*

+(U)m (5): *atum* 7a/1, *cānum* 5b/12, *şağdıgum* 5a/13, *südüüm* 5a/13, *tenüm* 5b/12

Teklik ikinci şahıs iyelik ekinde teklik birinci şahıs iyelik ekinde olduğu gibi ET'de dudak uyumu mevcuttur. EAT'de ekin yardımcı ünlüsü birinci şahıs iyelik ekinin örnek alınmasıyla yuvarlaklaşmıştır. Ekin ünlüsü metinde bir yerde - *eliñi* 5a/12- geldiği kelimenin ünlüsüne uyararak düzleşmiştir. Bunun dışında ek, ünsüzle biten düz ünlülü kelime tabanlarına yuvarlak ünlülü yardımcı ünlü ile bağlanarak dudak uyumu dışında kalmıştır: *bitüñ* 5a/13, *çaruğuñı* 5b/1, *dediğüñ* 6b/5, *dilüñe* 6b/7, *eyledüğüñ* 5b/4, *hālüñ senüñ* 6b/1, *kandalığüñ* 5a/11, *öğüñ* 5b/6, *söyledüğüñ* 5b/4-6, *şuçıñı* 7a/2, *tonuñ* 5a/13

Teklik üçüncü şahıs iyelik eki EAT'de +I, +sI, +sI(n) ekleri ile karşılanmıştır. Metinde bir yerde -*tonunu* 6a/1- geldiği kelime tabanına uyararak yuvarlaklaşmış, diğer yuvarlak ünlülü kelime tabanlarına düz ünlülü gelerek uyum dışında kullanılmıştır: *başın* 6a/1, *başına* 7a/1, *dükeli* 6a/12, *dükelinden* 6a/10, *göñlin* 6b/1, *göñline* 6a/6, *gözyaşına* 7a/1, *himmetüñ atı* 6b/12, *hürmetine* 7a/4, *kendüzi* 5b/3, *kendüzini* 5b/5, *küdrețin* 5b/11, *murādına* 7a/4, *oğuz taşı tağı* 5b/7, *sözinden* 6a/10, *tesbîhinden* 6a/11, *tonnu* 6b/6

Çokluk birinci şahıs iyelik ekinin ET'de ünlüsü dudak uyumuna tabi iken, EAT'de ekin yardımcı ve kendi ünlüsü /m/ dudak ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşmıştır: *cümlemüze* 7a/2, *göñlümüzi* 6b/4, *şuçumuzu* 6b/8, *üstümüze* 5b/10

12. +dA bulunma hâli eki EAT'de olduğu gibi +dA ile sağlanmış: *bunda* 5a/10, 7a/5, *Konya'da* 7a/3, *kanda* 5b/11, *kandalığüñ* 5a/11

13. Ayrılma hâli eki ünsüz uyumu dışında kullanılmıştır: *andan* 6b/10, *aradan* 5b/5, *benden* 6a/9, *bizden* 6a/4, *dükelinden* 6a/10, *gökden* 5b/10, *Haq'dan* 6b/2, *sözinden* 6a/10, *südden* 5a/11, *tesbîhinden* 6a/11, *yañadan* 6a/9

14. -dIK, -dUK sıfat-fiil eki EAT'de dudak uyumu dışında kalmış bir ektir. Metinde ek, 4 yerde düz ünlülü kelime tabanlarına düz ünlülü gelerek uyuma girmiş, 2 yerde uyum dışında kullanılmıştır:

-dIK (4): *şağdıgım* 5a/11, *şağdıgum* 5a/13, *dediğüñ* 6b/5, *söylediğim* 5b/13

-dUK (2): *eyledüğüñ* 5b/4, *söyledüğüñ* 5b/4-6

15. Metinde zarf-fiil eki -UbAn bir örnek dışında -*öpüben* 5a/12- dudak uyumu dışında kullanılmıştır: *gizlenüben* 5b/5, *şağuban* 5b/4

16. İsimden isim yapma eki +sUz/+sIz ET'de ünlü uyumuna bağlı iken, EAT'de dudak uyumu dışında kalarak +sUz şeklinde kullanılmıştır. Ekin ünlüsünün yuvarlaklaşması +IU ekini örnekseme dolayısıyladır (Timurtaş, 1994, s. 26). Ek, metinde iki yerde tespit edilmiş, düz yuvarlak ünlülü kelime tabanlarına uyumlu geldiği görülmüştür: *ayaksız* 5b/9, *gözsüzler* 5b/11

15. Arapça kelimelerde kullanılan şedde bazı Türkçe eklerin yazımında da kullanılmıştır: *südden* 5a/11
 سِدْدِن, n'ittüñ 6a/3 سِدْدِن, didüm mi 6a/5 دِدِّي

17. Metinde kelime başında t>d kullanımı karışıktır. Bu durumu Korkmaz şöyle açıklamıştır: *İnce sıradan kelimelerdeki t->d- değişimi Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bazı istisnalarına rağmen artık tamamlanmış ve yazıya da aktarılmış olduğu için bu yönde imlâ ile telaffuz arasında bir*

paralellik söz konusudur. Ancak, kalın sıradan kelimelerde farklı ve yerine göre karışık bir durum söz konusudur. Çünkü, bu değişimin bir yandan geniş bir zaman çerçevesi içinde yüzyıldan yüzyıla, bölgeden bölgeye az çok değişen basamaklı bir yol almış olması, bir yandan t'yı koruma ya da d-ye dönüştürme bakımından ağızlar ve bölgeler arasında birbiri ile zıtlaşan ve bugüne kadar süregelen birtakım ayrılıkların göze çarpması, üstelik müstensihler eliyle, eserlerin değişik kopyalarına asıllarından farklı şekillerde girmiş olması, kalın sıradan kelimelerdeki t yazılışı ile dilin ses yapısı bağlantısı açısından yer yer bazı sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak da çeşitli eserlerde t-li yazılışlar yanında d-li yazılışlara da rastlanmaktadır. Öyle ki aynı eserde t-li ve d-li iki ayrı imlâya tabi kelimeler birle vardır (2005, s. 502). ET'de /t/ ile başlayan metinde /d/ ile yazılan sözcükler şunlardır: *dağul-*, *dağı*, *degil*, *deg-*, *de-/di-*, *der-*, *diñle-*, *dökül-*, *dürlü*, *dükeli*, *düz-*, vb. ET'deki kullanımını muhafaza eden kelimeler ise şunlardır: *tağ*, *çamu*, *taş*, *ton*, *tar*, *taşra*.

18. Türkçe kelime başında /h/ bulunmaz. Bu sesle başlayan kelimeler ET'de /k/ ile başlamaktaydı. Metinde geçen *kanda*, *kandalığ*, *kanı* ET izlerini taşır.

19. Bazı kelime tabanlarında ünlü ve ünsüzlerin farklı yazımından kaynaklanan ikili yazımlar belirlenmiştir: *sağdığım* 5a/11, *şadığım* 5a/13, *dediğün* 6b/5, *didüm* 6a/5; *çaruğünü* 5b/1, *çarık* 5b/8

Söz varlığı üzerine notlar

Bitle-: Kelime metinde *birinin başından bitleri ayıklamak* anlamında kullanılmıştır:

Gel tonuñ **bitleyim** bitüñ kırayım

Şadığım elik südüm saña virem (5a/13)

Bitle- fiili DLT'de *bit aramak* (Ercilasun, 2014, s. 590); İbni Mühenna Lugati'nde *birinin başından bitleri ayıklamak* (Ünlü, 2012, s. 103); Eski Anadolu Türkçesinde (EAT) *başkasının bitini temizlemek* anlamında kullanılmıştır:

Saksağan danayı atası canıçin mi bitler (Ata. XV. 29);

Nâgâh zindanban uyandı gördü avratı arkam kaşır, başım bitler (Ferec. XV. 271) (TRS/I, 1995, s. 620).

Kelime bu anlamıyla Anadolu ağızlarında tespit edilmemiştir.

Çarık: Günümüzde anlam genişlemesine uğrayan kelimenin TS'de birinci anlamı metindeki ile uyuşmaktadır. Buna göre: *işlenmemiş sığır derisinden yapılan ve deliklerine geçirilen şeritle sıkıca bağlanan ayakkabı* anlamında kullanılan kelime çaruk "çarık, çizme" şekli ile ilk defa Eski Uygur Türkçesi metinlerinde görülür (Wilkins, 2021, s. 223). DLT'de çaruk "çarık" kelimesiyle birlikte aynı kökten türeyen çarukla-/çarıkla- "Türk çarığı giymek"; çaruklan- "ayakkabı giymek ve ona sahip olmak"; çaruklug "çarıklı"; çarukluk "ayakkabı yapmak için hazırlanan deri" şekilleri tespit edilmiştir (Ercilasun 2014, s. 616). Harezmi Türkçesinde (HT) çaruk "çarık, ayakkabı" (Ünlü, 2012, s. 132), Tietze (2002, s. 480) ve Clauson (1972, s. 428) kelimenin kökeni hakkında bilgi vermezken Gülensoy kelimenin <çar+(u)k> seklinden geliştiğini ifade etmiştir (Gülensoy, 2007, s. 221). Kelimenin kökeni ile ilgili en fazla bilgiyi Ötügen Türkçe Sözlük'te (ÖTS) buluyoruz. Sözlük'te kelimenin kökeni çar- "sarmak, dolamak" fiiline -(u)k eki getirilerek türetilmiştir. DS'de *çaruh* (II), *çaruk*, *çarık*, *çarho* formlarının Anadolu'da dar bölgede kullanıldığı görülmüştür (DS/III, 1993, s. 1081). TRS'nde kelime tanımlanmazken sadece Kenzü'l-Küberâ Mehekkü'l-Ulemâ'da görülmüştür (Yavuz, 1991, s. 210). Metinde şu beyitte geçmiştir:

Ƙomayam **çaruğunu** sökülmeğe
Yamaları dağılıp dökülmeğe 5b/1

Elik: Yaban keçisi, dağ keçisi

Kelime metinde şu şekilde geçmektedir:

Gel tonuñ bitleyim bitüñ kırayım
Şağdıgum **elik** südüim saña virem (5a/13)

Kelime ilk defa Uygur dönemi metinlerinden İrk Bitig’de görülür. Daha sonra Karahanlı dönemi metinlerinden Kutadgu Bilig (KB) ve Atebetü’l-Hakayık’ta (AH) kelimeye tesadüf edilir (Clauson, 1972, s. 142). Clauson kelimenin kökeni hakkında bir bilgi vermez. KB’de;

Elik külmiz oynar çiçekler öze

Sıgun muynak agınar yorır tip teze

“Dişi ve erkek karacalar çiçeklerin üzerinde oynuyorlar; Dişi ve erkek geyikler sıçrayıp oynayarak koşuyor” (Arat, 2008, s. 104-105)

AT’de: *Kaza birle ilnür tuzakka elik* “Geyiği tuzağa düşüren kaderdir” (Arat, 1992, s. 76/98)

Clauson kelimenin kuzey-doğu lehçelerinden Hakas, Tuva; merkez kuzey lehçelerinden Kırgız, Kazak ve güney-batı grubunda “karaca” anlamında yaşadığını ifade etmiştir (Clauson, 1972, s. 142).

Elik “dağ keçisi, karaca” anlamlarıyla ve *elik keçi*, *eliyh geçişi* şekilleriyle Anadolu ağızlarında Bursa, Düzece, Bartın, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Tokat, Ordu, Gümüşhane, Giresun, Erzincan, Sivas, Kayseri Karadeniz bölgesi başta olma üzere Marmara, İç Anadolu bölgelerinde geniş bir coğrafyada kullanıldığı görülür (DS/V 1993, s.1716).

Güt-: Metinde *hayvan veya hayvan sürüsünü önüne katarak otlatmak; sürmek* anlamında kullanılan kelimenin zamanla anlam genişlemesine uğrayarak *izlemek, kollamak, takip etmek; bir amaç peşine düşerek gerçekleştirmeye çalışmak; bir topluluğu veya kimseyi kendi düşüncesi doğrultusunda yönetmek; belli bir amaca sevk etmek* gibi anlamlar kazanmıştır. Kelime metinde şu beyitte tespit edilmiştir:

Yolda gördi bir çobān koyun **güder**
Koyun otlar kendü ‘aceb zıkr ider (5a/9)

Kelimenin *küttür*- türemiş şekline Divānu Lugāti’t-Türk’te (DLT) rastlanır (Ercilasun, 2014, s. 758). Ol açar ko:y kü:ttürdi (Clauson, 1972, s. 706). Kelime *korumak, kollamak* anlamındaki kü- fiilinden türemiştir. Yabogan yazıtının ikinci satırında müstakil olarak geçen kelimenin Şinasi Tekin kü- küzet- ikilemesinden çıkarıldığını ifade etmiştir (Karaman, 2021, s. 123). Kelime *hayvan otlatmak ve gözetlemek, bir işi ya da düşünceyi izlemek* anlamlarıyla Anadolu ağızlarında geniş bir coğrafyada kullanılmaktadır (DS/VI, 1993, s. 2238)

Üz-: TS’de 1. *Üzüntü vermek*, 2. *Bir şeyi geri çekerek gevşetmek, sürterek aşındırmak* anlamlarında karşımıza çıkan kelimenin metin bağlamındaki anlamı *uzaklaştırmak, kesmek, ayırmak*’tır.

Üz- fiiline *kopar-*, *kes-*, *ayırarak* anlamlarıyla ilk defa EUT metinlerinde tesadüf edilir (Wilkens, 2021, s. 832). DLT'de üz- "koparmak, kesmek, kesip atmak" şeklinin yanında üzlün- "kopmak", üzlüş- "kopmak, ayrılmak", üztür- "kopartmak", üzüklük "kesinti", üzü- "kopmak", üzüse- "koparmak istemek", üzüş- "koparmakta yardım etmek veya yarışmak" gibi genişlemiş şekilleri de mevcuttur (Ercilasun, 2014, s. 937).

Üz- kelimesinin koparmak, kırmak, kesmek, bozmak, ayırarak, uzaklaştırmak anlamlarıyla Batı Türkçesi metinlerinde bolca kullanıldığı görülür. Örnek vermek gerekirse;

Yusuf için bir muhafe düzdiler

Yusufu Kenan ilinden üzdüler (Yuz. Da. XIV.17)

Sihri bu dem siz anın bozunuz

Canınızdan ya ümidi üzünüz (Bektaş. XV. 74)

Acıktı, bir geyik buzağucuğun tuttu başın üzdi yabana bıraktı, etinden yidi (Ta. Şahi. XVI. 76-1)

Alaylar bağlayıp, safların düzüp

Nemçe kırılının bağrını üzüp

Cenge ikdâm edip çadırın bozup

Gazi vezir feth eyledi Uyvar'ı (Saz. Üsküdari. XVII.119)

Kakadı Ahmet heman duttu anı

Üzdü başın kâfire attı anı (Battal. XVIII.39) (TRS/VI, 1996, s. 4136)

Anadolu ağzlarında koparmak, ayırarak anlamlarıyla Amasya, Samsun, Niğde, Konya, Mersin, Muğla gibi geniş bir coğrafyada kullanıldığı görülmüştür (DS/XI, 1993; s. 4084).

Üz- fiili metinde şu kelimedede geçmiştir:

Ben didim ki saña dostlar düzesin

*Yoğsa gelmez dostı bizden **üzesin** 6a/4*

Yama-: TS'de birinci anlam olarak yamamak, yama koyarak onarmak anlamında kullanılan kelime ilk defa Eski Uygur Türkçesi metinlerinde yama- "yama yapmak, onarmak" anlamıyla görülür (Wilkens, 2021, s. 859). DLT'de yama- "yamamak" kelimesi yanında genişlemiş yamag "yama, yamaglık "yamalı", yamaglık böz "yamamak için hazırlanmış kumaş", yamal- "elbise yamanmak", yaman- "kendisi yamamak" şekilleri görülür (Ercilasun, 2014, s. 947). HT'sinde yama-, yamag "yama", yamaglık "yamalı"; Çağatay Türkçesinde (ÇT) yama-, yamag "yama", yamaglık "yamalı", yamaglık "yamalı" (Ünlü, 2013, s. 1226) şekilleriyle tespit edilmiştir (Ünlü, 2012, s. 658). TRS'nde yama, yama-, yamacı "ayakkabı yamayan" anlamlarıyla kullanıldığı belirlenmiştir (TRS/VI, 1996, s. 4260). Yama- kelimesi "kapatmak,

örtmek” anlamındaki ya- fiilinden türemiştir (Gülensoy/II, 2007, s. 1050). Yama- Fiili metinde şu beyitte geçmiştir:

Komayam çaruğuñı sökülmeğe

Yamaları dağılıp dökülmeğe 5b/1

Sonuç

Türk edebiyatında XIV-XV. yüzyıllardan itibaren genellikle dini coşkuyu arttırmak için meclislerde okunmak üzere sade bir Türkçe ile mesnevi nazım türüyle hacimli olmayan birçok manzum hikâye ve destan yazılmıştır. Bu tür manzum halk hikâyeleri genellikle müstakil değil, çeşitli hikâye ya da destanların bir arada yer aldığı mecmualarda toplu olarak yer almaktadır. Halkın anlayabileceği sade bir Türkçe ile yazılan bu tür metinler Anadolu Türklüğünün Müslümanlaşmasında kolaylaştırıcı ve milli duyguların arttırılmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Mesnevi nazım tarzında yazılan bu tür hikâyeler tercüme, nakil, uyarlama, kısaltma vb. yollarla Türkçeye kazandırılmıştır. Ezberlenmelerinin kolay olmasından dolayı geniş bir saha ve dönem içinde birçok kez bazen bilinen bazen de bilinmeyen kişilerce istinsah edilmişlerdir.

Üzerinde inceleme yaptığımız mecmua 17. yüzyılda bilinmeyen biri tarafından istinsah edilmiştir. Çeşitli hikâyelerin yer aldığı yazma tek elden yazılmıştır. Her ne kadar geç dönemde istinsah edilse de yazma, dil özellikleri açısından Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinin dil hususiyetlerini bir arada taşımaktadır. Metinde özellikle Eski Anadolu Türkçesinde dudak uyumunun olmadığı bazı eklerin uyuma girdiği tespit edilmiştir. Eser, barındırdığı arkaik kelimeler ve kalıp ifadelerle de Türk dilinin gelişim/değişim seyrini belirlemede önemli malzemeler sunmaktadır.

Eserde sanat göstermek amaçlanmadığı için birçok vezin ve kafiye hatası vardır. Vezin ve kafiye kaynaklı hatalar kimi kelimelerin imlasında çeşitliliğe yol açmıştır.

Bu eserler edebî açıdan pek değer taşımaları da yazıldığı dönemin düşüncesi ve zevki hakkında bizlere fikir veren önemli kaynaklar niteliğindedir.

6	Hikâyet-i Mūsā peygamber ‘aleyhi’s-selām	10	Çobān eydür yiri göği yaradan
7	İşid imdi bir hikâyet iy ‘aķil		Ƙanda-y-isañ gel beni bunda bula
	Mesnevīde ¹ şöyle bulunmuş naķil	11	Ƙandalğūñ bilseydim vara-y-ıdım
8	Mūsā bir gün gider-idi hāzrete		Sağdığım südden saña vire-y-idim
	İşid imdi bir hikâyet gör nite	12	Hem eliñi öpüben başa koyam
9	Yolda gördi bir çobān koyun güder		Ol vaķit kim yatsan dizime
	Ƙoyun otlar kendü ‘aceb zıkr ider	13	Gel ÷onuñ bitleyim bitüñ kırayım

¹ Met.

Şağdıgum elik südüm saña virem

[5b]

- 1 Kōmayam çarūguñı sōkölmege
Yamaları dağılup dōkülmege
- 2 İy fidā olsun saña koyunlarım
Seni ańsam yanarım hem göynürem
- 3 Şöyle küstāh söyler çobān bu sözi
Diñler-idi Mūsā bir bir kendüzi
- 4 Mūsā eydür ol söyledüğüñ
Süd şağuban konukhık eyledüğüñ
- 5 Çobān eydür yiri gögi yaradan
Gizlenüben kendüzini aradan
- 6 Mūsā eydür küfürdür söyledüğüñ
Delü misin yā nesin dergil öğüñ²
- 7 Bilir-iseñ ol oğuz taşı tağı
Sen anı ayrıık ağız birle oğı
- 8 Hākk'a çarık degil lāyıkdur saña
Hāşā yimek-ile geymek aña
- 9 Çarığı ol geye ayaksız yürümez
Serre olan bir dem içre yürümez
- 10 Söylemegil tevbe kılğıl bu söze
Yoksa gökden od yağar üstümüze
- 11 Od yağıdır gözler kim göre
Gözsüzler kudretin kanda göre
- 12 Çobān eydür yā Mūsā ağızım benim
Sen göyündürdüñ benim cānum tenüm
- 13 Küfr-imiş söyledigim tesbīh şamu
Vāy eger olur-ısa yirim şamu

[6a]

- 1 Tōnumı yırtar çobān başın açar
Koyun otlar kendü yābāna kaçar

- 2 Geçdi vardı Mūsā hāzrete
İşid imdi diñlegil hikmet nite
- 3 Emir geldi yā Mūsā n'ittüñ anı
Südlıce ayrınlıca yārim şanı
- 4 Ben didim ki saña dostlar düzesin
Yoğsa gelmez dostı bizden üzesin
- 5 Ben didüm mi saña var dostlar oğı
Yoğsa gelen dostı ağaca tağı
- 6 Degmeye bir dürlü gönül vermişem
Beni añlar gönline ben irmişem
- 7 Dıl vermiş-durur tesbīh yañılmış-durur
Şıdık³ ile ve 'aşk-ıla gelmiş-durur
- 8 Dil vardur kim tesbīh dostdur
Gönül dā'im kulluğıma pestdür
- 9 Ben yarattum ben bilürem bunları
Zıra kim benden yañadan bunları
- 10 Ben münezzeh dükeliinden bunlaruñ
Kāhil ü cāhil sözinden kullaruñ
- 11 Ben arıyam kim baña tesbīh açar
Tespīhinden kendüye rahmet şaçar
- 12 Bakımaz zeber dükeli kıl ü kále
Şāfi gönül gerekdir bize gele

[6b]

- 1 Yā Mūsā gönlin ala ol⁴ çobānuñ
Yoğsa düşvār olısar hālün senün
- 2 Çünkü Hākk'dan Mūsā'ya irdi hıtab
Çobān-ıçun kendüye eyler 'itāb
- 3 Vardı Mūsā ister ili 'ālemi
Çobānı çün buldı eydür ço beni
- 4 Yıkduñ gönümümüzi kılduñ fenā
'Aşī mi şanduñ bizi sübhāna

² Met.

³ Met.

⁴ Met.

- 5 Mūsā eydür muştuluk olsun saña
Sen dedigün hoş gelür-imiş aña
- 6 Gereg-ise tonını yu bitlegil
Kaķımaķ başa dimiş ögütlegil
- 7 Ne gelürse dilüne söyle revān
Gerek-ise süd içir ayran yavan
- 8 İy ma'āfi yef'alu'llah māyeşā'⁵
'Afv ide suçumuzu ol pādişāh
- 9 Küfrüni islāma tebdil eyledi
Dünye āhır seni ma'mür eyledi
- 10 Çobān eydür Mūsā'ya andan geçmişem
Hāzrete varmağa kanat açmışam
- 11 Sidreti'l-müntehādır seyrānım
Başıma kaķar südümler ayranım
- 12 Himmetün atı benüm geçmiş-idi
Beni alup aşırı geçmiş-idi

[7a]

- 1 Kaķçı urduñ geldün atum başına
Ben za'ifün baķmaduñ gözyaşına
- 2 Yā Mūsā sen suçunuñ kıldıñ mu'āf
Raķmet ide cümlemüze ol ilāh
- 3 Bunı iden ger daķı '**Alī-durur**
Konya'da Mevlā'nuñ kılı-durur
- 4 **Mevlām Faķih Ahmed** hürmetine
Sen degir hāzırları murādına
- 5 Tā ki bunda hatm ola işbu kelām
Vir şalavāt Muştafā'ya ve's-selām
- 6 Bunı yazdum yādigār olmağ-ıçun
Yazana her kim du'ā kılmağ-ıçun

⁵ Allah dilediğini yapar.

Kaynakça

- Akar, A. (2010). "Lehçe Oluşma Őartları ve Evreleri Bakımından Eski Türkiye Türkçesi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 28, s. 15-29.
- Alptekin Sarioğlu, L. (2014). XV. Yüzyıl Mutasavvıflarından Cemâl-i Halveti'nin Mesnevilerinde Mesnevî Kaynaklı Hikâyeler, *İstanbul Türkiyat Mecmuası*, C. 24/Gz, s. 213-233.
- Arat, R. R. (1992). *Atebetü'l-Hakayık*, Ankara: TDK.
- Arat, R. R. (2008). *Kutadgu Bilig*, İstanbul: Kabcacı Yay.
- Argunşah, M. (hızl.) (2002). *Kirdecı Ali, Kesikbaş Destanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Arslan Erol, H. (2018). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*, Ankara: TDK
- Aslan, N. (2006). "Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdecı Ali'ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (20): 189-207.
- Bahadır, S. C. (2018). "Abdülmecid Tosyavî ve Manzum Kissa-i oban'ı", *Uluslararası Amasya Őairleri Bilim Őoleni*, 4-6 Ekim 2018, Amasya
- Biltekin, H. "Kirdecı Ali ve Dâstân-ı 'Ömer İbni Hattâb Adlı Kk Mesnevisi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1, Winter 2013, p.1061-1069.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- elebioğlu, Â. (1998). "XIII-XV (İlk Yarı) Yüzyıl Mesnevilerinde Mevlâna Tesiri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, MEB., 1998.
- elebioğlu, Â. (1999). *Türk Edebiyatında Mesnevî (XV. yy.'a kadar)*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- Çiçekler, M. (2004). Mesnevi. *İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt 29, 320-322). Ankara: TDV. . <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesnevi#1>
- Derleme SÖZLÜĞÜ (1993). Ankara: TDK Yay.
- Develi, H. (2008). "Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 3/3, Spring.
- Develi, H. (1995). *Evlıya Çelebi Seyahatnâmesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Ankara: TDK Yay.
- Doğan, Ő. (2012). Bir Eski Oğuz Türkçesi Metni "Hikâye-i Fâtıma" ve Dil zellikleri, *Akademi Bakış Dergisi*, S. 32, s. 1-20
- Ercilasun, A. B.,- Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk*, Ankara: TDK Yay.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, C. 2, Ankara: TDK.
- Glsein, G. (2010). "Eski Anadolu Türkçesi Ağızları zerine", *Makaleler I Yaşayan ve Tarihî Türkiye Türkçesi Ağızları*, İstanbul, zel Kitaplar, s. 193-207.
- Karaman, A. (2021). K- Kök Biçimi ve K- Kök biçiminden Tremiş Gövde Biçimler, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 50, Gz, 111-126.
- Kocatürk, V. M. (1964). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Edebiyat Yay.
- Korkmaz, Ő. (2012). Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Manzum Hikâye Mecmuası (İnceleme-Metin-eviri-Dizin ve Tıpkıbasım), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara n, İstanbul.
- Korkmaz, Z. (2005). "Eski Anadolu Türkçesinde İmlâ-Fonoloji Bağlantısı zerine Notlar", *Türk Dili zerine Araştırmalar*, I. C., Ankara, TDK Yay., s. 497-208.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2021). "Kirdecı Ali, Kethudâ Ali, Aliyyüddîn", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kirdecı-ali-kethuda-ali-aliyyuddin>

- Kuzubaş, M. (2007). “Manzum Bir Destan Kitabı (Destan-1 Veysel Karânî, Vefât-1 Hz. Fatıma, Vefat-1 Hz. İbrahim, Hikâyet-i Gügercin, Hikâyet-i Geyik)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Reserch*, Volume ½, Winter 2007, s. 304-340.
- Levend, A. S. (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1. C., Ankara: TTK Yay.
- Levend, A. S. (1967). “Divan Edebiyatında Hikâye”, *TDAY- Belleten*, Cilt 15, Ankara, s. 71 – 117.
- Ocak, A. Y. (1989). *Türk Folklorunda Kesik Baş (Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Önler, Z. (1991). “Manzum Aşk Hikâyelerinden Cümcüme Sultan”, *Fırat Ün. Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ, Fırat Ün. Yay., s. 371-381.
- Tarama Sözlüğü (1995). 8 C., Ankara, TDK.
- Tavukçu, O. K. (2005). *Dede Ömer Rüşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği Ve Divânının Tenkidli Metni*, Erzurum, Suna Yay.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, İstanbul-Wien: Simurg Yay.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi (XV. Yüzyıl)*, İstanbul: Enderun Kitabevi 1994.
- Ünal, H. (2003). *Rüşenî Ömer Dede'nin Çobân-nâme Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi, 2003.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yay., Konya: 2012
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya: 2013.
- Wilkens, J. (2021). *Eski Uygurcanın El Sözlüğü*, Universitätsverlag Göttingen.
- Yavuz, K. (2001). “Türk Edebiyatında Mesnevî'den İlk Tercüme Hikâyeler ve Bazı Dikkatler”, *Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni*, 15-17 Aralık 2001.
- Yavuz, K.(1991). *Şeyhoğlu Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ*, AKMY, Ankara: 1991.
- <https://sozluk.gov.tr/> (son erişim tarihi: 17.08.2022)

قومیام چاروغی سوکله
 ای قدا اولسون سکا قوسلار
 سوبله کوستاخ سول چوبان
 موی ایلرا اول سوبله دکک
 چوبان ایلر موی کوی اردن
 موی ایلر کفر در سوبله دک
 بیلر نیک اول اوغوز طایفی
 حقه چارق دکلا بقدر سکا
 چاروغی اولکيه انیس نوز
 سوبله کوبه قاجا بوسوز
 اود بخت کوز کور کور
 چوبان ایلر موی انیم
 کفر غش سوبله دک سنج قهو

یاملاری دغلب دوکله
 کسم بانم هم کورور
 دکا بیلر موی بزرگ کوزی
 سوز صهرین قونق اوله دکک
 کزین کیندوزنی اردن
 دالومیسر بایسن دک کورک
 سن انی ارق اغوز لکه اوقی
 حاشا کیک کیک کاکا
 ستر اولن بدم اجره بورور
 یوقه کورکن اود بخر اوسون
 کوز سن لر قلسرین قنا کور
 سن کوریندک بجم جاتم
 وای کز اولور یسه نیم طهو

طوننی

طوننی چوبان باشن اچر
 چدی وار دی موی حضرت
 امر کدی یا موی تنک انی
 بن ددی ساکه دوستلر دوسین
 بن ددی ساکه وار دوستلر اوقی
 دکمه بزرگ کور کل و ز منسه
 دیل و ز منسه ز سنج یکلشدن
 دیل و ز منسه ز سنج دوستلر
 بن میر تلعم بن سید کرم بونلی
 بن موی دک کیندن بونلر وک
 بن ارم کور بکاسیه اچر
 باقیز بزرگ کل ی قیل قاله

قویون اولر کندی بابانه چسر
 ایشلامدی دکله کل حکمت نسته
 سوبله کور ایلر کور یوقی
 چسه کلر دوسنی بزدن اوزدین
 چسه کلر دوسنی آخچه طنی
 بنی اطر کور کینه بن ایر منسه
 صدقه ایلر و عشقه کلشدن
 کور کل دایم قوللر پستلر
 زیز کیم بیلدن یگا دن بونلی
 کاهلوجا اهل سوز ندن هوللر
 بیلدن کندیه زخمین
 صافی کور کل کور کلر بیلر کله

يا مويي كوكلن الله ان جوبانك
 چونك حقدن مويي به ايزدي
 واردي مويي استايدي عالي
 يقدهك كوكومري قلده فنا
 مويي ايدي مشتاق اولسوكا
 كوكيه طوني بويتا كل
 كه كورسه دياود سويله روان
 اي معاقى بفعل الله مايشاء
 كه اساره تبديل ايلدي
 چوبان ايدي مويي به اندجيم
 سدرت المتي نر ستراف
 همتك اتي بوم كچميشيدي
 بخسه دشور اولسوكا سنك
 چوبانجون كدويه ايلغتاب
 چوباني جون بولدي ايله قوتني
 عايي صدك نري سجانه
 سن ددوك خوش كورمشا كا
 قاقوق بشاريش او كوت ليل
 كوكيه سود اخير ايران يون
 عفو ايدي صحو مويي اول بار شاه
 دنيه اخيري محور ايلدي
 حضرتنه و امرهاغه قانت اجتمه
 باشمه فاق سود ماه ابراهيم
 بني القوب اشرو كچميشيدي
 قچي

قچي اور دك كالوك اوم بانيه
 يا مويي سن صويكي قلده فنا
 بوئي ايلدن كرخي علي دره
 مولام فقه احمد حرمينه
 تاكه بوندن ختم اولاشوكلام
 بوئي يازدم يادكار اولاغچون
 بن ضعيفك بيلموك كوزي
 رحمت ايده جمله مفر اولاله
 قونيله مولانك قولي دره
 سن دكر خاضري مولدينه
 وزير صلوات مصطفاه والسلام
 يازنه هوكيم دعا قلما غچون